

13. Там само, спр. 1, арк. 2.
14. Там само, спр. 4, арк. 18.
16. Там само, спр. 5, арк. 23.
17. Там само, спр. 3, арк. 8.
18. Там само, ф. 1345, оп. 1, спр. 3, арк. 8.
19. Там само, спр. 4, арк. 40.
20. Там само, арк. 81.
21. Там само, спр. 5, арк. 2.
22. Там само, спр. 1, арк. 10.
23. Там само, ф. 342, оп. 1, спр. 1772, арк. 72.
24. Там само, ф. 1122, оп. 1, спр. 7.
25. Там само, арк. 13.
26. Там само, арк. 16.
27. Там само, спр. 10, арк. 16.
28. Там само, ф. 1345, оп. 1, спр. 2, арк. 4.
29. Там само, ф. 1122, оп. 1, спр. 8, арк. 15.
30. Там само, арк. 21.
31. Там само, спр. 30, арк. 4.
32. Там само, спр. 5, арк. 125.
33. Там само, арк. 108.
34. Там само, арк. 68.
35. Там само, спр. 6, арк. 10.
36. Там само, спр. 17, арк. 63.
37. Там само, спр. 15, арк. 10.
38. Там само, спр. 16, арк. 19.
39. Там само, спр. 17, арк. 22.
40. Там само, спр. 7, арк. 1.
41. Там само, арк. 6.
42. Там само, арк. 3.

Геннадій ДУДЧЕНКО
(Ніжин)
Микола СТРИКУН
(Ніжин)

Ніжинська школа садівництва та шовківництва у 1942 р.*

Одним із нових навчальних закладів, які з'явилися в Ніжині у період німецької окупації була Ніжинська школа садівництва та шовківництва (далі – НШСШ). Її створення було ініційоване місцевою громадськістю і не суперечило освітній політиці окупаційної адміністрації щодо збереження і поширення мережі технічних шкіл, які готувати кваліфікованих сільськогосподарських робітників. Досі діяльність цієї школи не висвітлювалася ні в наукових розвідках, ані на рівні публіцистики. Основою даного дослідження є архівні документи фонду Р-4390 “Ніжинська школа садівництва та шовківництва обласної сільськогосподарської інспекції”, що зберігається у відділі забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині. Фонд порівняно невеликий – 17 одиниць зберігання, які акумулюють документи щодо діяльності

* Публікація підготована в межах реалізації науково-дослідного проекту кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя “Ніжин та Ніжинщина в період Другої світової війни”.

НШСШ у 1942 р. Більшість документів (11 справ – спр. 4, 6–15) стосуються фінансових питань і містять кошториси видатків, квитанції та розписки, книги обліку оплати учнями навчання тощо. У двох справах (спр. 5, 16) зберігаються списки учнів школи, ще у двох (спр. 2, 3) – навчальні плани, відкриває фонд (спр. 1) – протокол засідання. Деякі згадки про школу містяться в опублікованих раніше документах із фонду відділу освіти Ніжинської міської управи [1]. Водночас, відшукати матеріали, які б висвітлювали безпосередню діяльність школи, у фондах Господарства № 66 та Ніжинської районної управи, яким школа була підпорядкована, поки-що не вдалося.

Ніжинська школа садівництва та шовківництва була відкрита 27 квітня 1942 р. з дозволу ніжинської фельдкомендатури (так зазначено у виступі директора школи С.Д. Буренка на об'єднаному засіданні представників Ніжинського господарства № 66 (колишнього колгоспу ім. Фрунзе) та районної управи) [2, арк. 2 зв]. Адреса школи у документах не зазначається, але автори даного дослідження припускають, що розташовувалась вона у старому приміщенні сучасної школи № 13, на вул. Овдіївській поблизу колгоспу ім. Фрунзе (у роки окупації – Ніжинське господарство № 66).

У журналі вихідних документів відділу освіти Ніжинської міської управи школа вперше згадується 29 квітня 1942 р. [1, с. 69]. Навчання в ній розпочалося 1 травня 1942 р. і разом з практичними роботами із садівництва, городництва та шовківництва тривало до 15 серпня 1942 р. Весь цей час “шефство” над школою здійснювало Обласне земельне управління м. Ніжина.

15 серпня 1942 р. НШСШ була передана районною управою Ніжинському господарству № 66. Але з цим рішенням, очевидно, керівництво господарства спочатку не погодилося. Через місяць, 18 вересня 1942 р., на спільному засіданні представників господарства № 66 та Ніжинської районної управи було остаточно вирішено питання утримання та фінансування школи. На засіданні були присутні староста Ніжинського господарства № 66 С.А. Степановський, староста Ніжинської районної управи Я.М. Сидорець, завідуючий відділу освіти Ніжинської міської управи І.М. Онанко, директор НШСШ С.Д. Буренко, завідуючий учбовою частиною школи К.Л. Пясківський. Угода була зафіксована у протоколі [2, арк. 1–4].

Зокрема, за домовленістю Ніжинське господарство № 66 взяло на себе забезпечення школи реманентом, потрібними будівлями, утримання вчителів і службовців за загальноприйнятими ставками. Також це господарство мало надати базу для проведення практичних робіт із садівництва, городництва, шовківництва, пасічництва й інших галузей сільського господарства. Все майно школи, гроші за навчання учнів та інші прибутки перейшли в розпорядження господарства № 66.

З свого боку Ніжинська районна управа погодилася надати “дотацію” на утримання школи у сумі 15–20 тис. крб., а також постачати школу шкільними меблями, навчальним приладдям і забезпечувати паливом (дровами). До компетенції районної управи також віднесено керівництво навчальною частиною.

Окремо визначалося, що з вересня 1942 р. школа мала офіційно називатись Ніжинською районовою школою садівництва при господарстві № 66 [2, арк. 1–4].

Фінансові документи, наявні у архівному фонді, доводять час існування НШСШ до кінця 1942 р. Подальша історія навчального закладу фрагментарно відображена в Журналі вихідної документації відділу освіти Ніжинської міської управи. Остання згадка у ньому

про школу датована 27 березням 1943 р., коли директоріві НШСШ було запропоновано закрити школу до 15 квітня 1943 р. у зв'язку з поширенням у місті епідемії тифу. Чи відновила роботу школа у квітні 1943 р. – наразі залишається невідомим. [1, с. 86]

За навчальним планом на 1942/43 р. термін навчання у НШСШ складав 6 років [3, арк. 2]. Зараховані в 1942 р. учні формували 3 класи та 2 курси. Документи не дозволяють визначити за яким принципом набиралися учні до тих чи інших класів і курсів. Можна припустити, що до 1, 2 та 3 класу набирали дітей, що мали початкову освіту і закінчили 3, 4, 5 та 6 класи семирічної школи. На 1–3 курси, очевидно, набирались випускники семирічки – учні, що закінчили 7, 8, 9 класи. Вірогідно також, що більшість учнів були жителями міста Ніжина.

За навчальним планом на 1942/43 р., затвердженим 20 грудня 1942 р., у школі викладалися і загальноосвітні дисципліни (українська та німецька мови, природознавство, фізика, хімія, географія, математика, співи), і профорієнтовані (шовківництво, садівництво, пасічництво, скотарство, метеорологія, фітопатологія, помологія). Зокрема, у першому класі із загальноосвітніх предметів викладалися українська та німецька мови, географія, математика, співи, з профорієнтованих – шовківництво та садівництво. У другому класі до загальноосвітніх дисциплін додавалася фізика. У третьому класі до загальноосвітніх дисциплін другого класу додавалася хімія, до профорієнтованих – пасічництво. На першому курсі викладалися ті ж дисципліни, що й у 3 класі. На другому курсі до профорієнтованих предметів першого курсу додавалося скотарство. На третьому курсі від циклу загальноосвітніх дисциплін залишалися лише українська та німецька мови, природознавство, хімія та співи, зате викладання профорієнтованих дисциплін розширювалося і доповнювалося метеорологією, фітопатологією та помологією. Вивчення майже кожної дисципліни завершувалось складанням іспиту (див. табл. 1).

Окрім теоретичного аудиторного навчання, навчальний план НШСШ передбачав проходження учнями всіх класів, а також 1 і 2 курсів літньої виробничої практики. Практика із садівництва, шовківництва, пасічництва, скотарства та “природ/госп” (назву цього предмету в архівному документі точно прочитати не вдалося) були заплановані: першому та другому класам по 12 годин на предмет (загалом – по 60 годин); третьому класу та першому і другому курсу – по 19 годин на предмет (загалом – по 95 годин). Проходили практику учні 1–2 класів у серпні протягом місяця, решта – з середини липня до кінця серпня [3, арк. 2].

Цикли	Назва предметів	1 клас (годин на рік)	2 клас (годин на рік)	3 клас (годин на рік)	1 курс (годин на рік)	2 курс (годин на рік)	3 курс (годин на рік)	Загалом (годин на рік)
Загальноосвітні дисципліни	Українська мова	142 іспит	142	142	142 іспит	142 іспит	120 іспит	830
	Німецька мова	142 іспит	142	142	142 іспит	142 іспит	160 іспит	870
	Природознавство	142 іспит	142	142	142 іспит	142 іспит	160 іспит	870
	Географія	88	70 іспит	70 іспит	70 іспит	70 іспит	—	368

	Математика	176 іспит	142 іспит	142 іспит	142 іспит	142 іспит	—	744
	Співи	35	35	35	35	35	35	210
	Фізика	—	88	87 іспит	116 іспит	82 іспит	—	373
	Хімія	—	—	70 іспит	88 іспит	70 іспит	40 іспит	268
Профорієнтовані дисципліни	Шовківництво	100 іспит	100 іспит	108 іспит	156 іспит	156 іспит	160 іспит	776
	Садівництво	100 іспит	100 іспит	156 іспит	156 іспит	156 іспит	160 іспит	822
	Пасічництво	—	—	47 іспит	94 іспит	47 іспит	120 іспит	308
	Скотарство	—	—	—	—	100 іспит	80 іспит	180
	Фітопатологія	—	—	—	—	—	60	60
	Метеорологія	—	—	—	—	—	40	40
	Помологія	—	—	—	—	—	40	40
	Разом	925	961	1141	1283	1284	1175	6769

Таблиця 1. Навчальний план Ніжинської школи садівництва та шовківництва на 1942/43 навчальний рік [4, арк. 1]

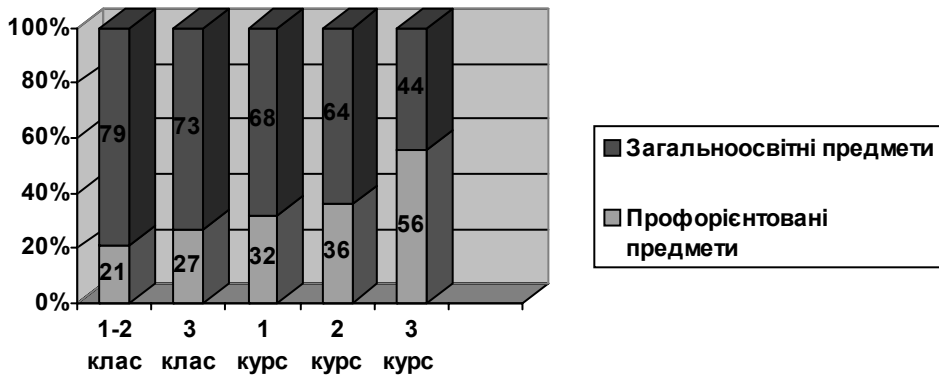
Щодо співвідношення між загальноосвітніми та профорієнтованими дисциплінами, то загалом у школі воно складало 4533 до 2236 годин на рік. Тобто на вивчення загальноосвітніх дисциплін відводилось 67 % аудиторного часу, решта – на профорієнтовані дисципліни. Від молодших до старших класів частка профорієнтованих дисциплін поступово зростала. У 1 та 2 класах на садівництво та шовківництво виділялось разом 200 годин на рік (21 %), у 3 класі профорієнтовані дисципліни вже склали 27 %; на 1 курсі – 32 %; на 2 курсі – 36 %; на 3 курсі – 56 %. (див. діаграму 1).

З точки зору забезпеченості годинами предметів лідирували у школі переважно загальноосвітні предмети. Найбільше годин виділялося на німецьку мову та природознавство (по 870 годин у рік), на другому місці стояли українська мова та садівництво (830 та 822 години), на третьому математика та шовківництво (відповідно, 776 та 744 години). Ці дисципліни практично в усіх класах і курсах викладалися по 3–4 уроки на тиждень (див. табл. 1).

Навчальний рік у НШСШ розпочинався 1 вересня, тривав 35 тижнів і розбивався на 4 чверті канікулами (перервами). Щоправда, у документах зафіксовано лише три перерви: зимова – 1 тиждень і 2 дні (з 1 до 10 січня); весняна – 1 тиждень (коли саме не визначено); літня – у 1–2 класів 6 тижнів і 4 дні (з 16 червня до 3 серпня), у 3 класу та 1 і 2 курсу – 4 тижні і 2 дні (з 16 червня до 15 липня) [3, арк. 2]. Розрахунки дають можливість визначити, що 1 і 2 класи навчалися по 26–27 годин на тиждень (при шестиденці – 4–5 уроків на день), 3 клас – 32,6 години на тиждень (5–6 уроків на день), перший та другий курси – 36,6 години на тиждень (6 уроків на день). Закінчувалося навчання в середині травня. Майже місяць відводився на підготовку до іспитів та їх складання [3, арк. 2]. У 1 класі їх було 6, у 2 – 5, у 3 – 8, на першому і другому курсах – по 10, на третьому – 8 [4, арк. 1].

НІЖИНСЬКА СТАРОВИНА

Фінансові документи дозволяють встановити кількість і особовий склад учнів НШСШ восени 1942 р. За навчальним планом керівництво школи розраховувало набрати по 40 чоловік у 1–3 класи та по 33–34 на перший і другий курси. Але заплановане вдалося реалізувати не повністю: у 1 клас набрали 33 учня, у 2 – 24, у 3 – 15, на перший курс – 25, на другий – 35. Загалом, у 1942/43 навчальному році у НШСШ мало навчатися 132 учні [3, арк. 2]. З них 66,7 % (2/3) склали дівчата (88 учениць), решта (1/3) – хлопці (44 учня). Очевидно, загальна кількість учнів поступово зменшувалася, – в Журналі вихідної документації відділу освіти Ніжинської міської управи у НШСШ в березні 1943 р. числилося 120 учнів [1, с. 86].

Діаграма 1. Співвідношення загальноосвітніх та профорієнтованих дисциплін у Ніжинській школі садівництва та шовківництва.

Загального кошторису НШСШ у архівних документах, на жаль, не збереглося. Тому точно встановити заплановані джерела та суми обсягу фінансування школи не має можливості. Дані висновки базуються на аналізі фінансових документів архівного фонду школи.

Основним джерелом фінансування НШСШ була плата учнів за навчання. Всі учні сплачували за місяць навчання від 21 до 45 крб. Точніше розмір оплати встановити не вдалося (суми отримані шляхом поділу загальної суми отриманої за місяць на кількість учнів, що здійснювали оплату). Якщо взяти за основу середнє значення місячної оплати 35 крб., то при кількості учнів у 132 особи прибуток школи мав складати близько 4620 крб. щомісяця, на рік (за 10 місяців навчання) – близько 46200 крб.

До додаткових прибутків школи можна зарахувати одноразовий вступний внесок 10 крб. з кожного учня (загалом 1320 крб.), а також обіцяну Ніжинською районною управою “дотацію” 15–20 тис. крб., яка, проте, ніде в документах фонду не значиться, і взагалі з протоколу незрозуміло кому мала призначатися – НШСШ чи Ніжинському господарству № 66 на її утримання.

Викладені розрахунки, в цілому, підтверджуються авансовим звітом діловода школи від 17 жовтня 1942 р. За вказаним документом школа отримала за вересень-грудень 1943 р. 12100 крб. (разом зі вступними внесками від 103 учнів, що разом склало 1030 крб.) [5, арк. 1]. Наразі залишається нез’ясованим чи всі учні оплатили навчання за вказаний період, адже, наприклад, вступні внески зробили лише 103 із 132 учнів.

Видаткова частина бюджету школи формувалися виплатою заробітної плати вчителям, адміністрації й техперсоналу, а також певними господарськими витратами. Невизначеним залишається також питання про те, чи сплачувалися школою податки з отриманої суми (за тогочасними нормами вони мали складати щонайменше 10 % від прибутку).

Оплата праці вчителів у НШСШ здійснювалася погодинно. В навчальному плані за “навчальну” годину нараховувалося 6 крб. [3, арк. 2]. Отже, школа мала оплатити вчителям 5594 годин аудиторної роботи (1–3 класи, I–II курси), що складало загалом 33564 крб. Окремо мала оплачуватися практика (234 години) та іспити (405 годин), що додавало до витрат ще 3843 крб. Тож, разом оплата праці вчителів школі коштувала 37407 крб. На жаль, у справах фонду не залишилося жодної зарплатної відомості, яка б дозволила визначити точніше як принципи оплати, так і особовий склад вчительського колективу НШСШ. У вже згадуваному авансовому звіті від 17 жовтня 1942 р. за вересень 1942 р. вчителям було виплачено 2553 крб. 60 коп., за жовтень – 2764 крб. 20 коп. За скільки годин було заплачено вказані суми і скільком учителям – наразі залишається тільки здогадуватися.

Окремою статтею видатків оплачувалася праця адміністративного персоналу НШСШ. До такого належали директор (беззмінно С.Д. Буренко), завідуючий навчальною частиною (у жовтні 1942 р. – К.Л. Посківський), діловод, сторож, техробітник (техробітниця), опалювач. На відміну від учителів, адміністрація мала фіксовані ставки. Цілком вірогідно, що і директор, і завуч одночасно працювали також викладачами. За кошторисом витрат адмінперсоналу, затвердженим старостою районної управи 15 вересня 1942 р., директор мав заробітну платню у розмірі 600 крб. на місяць, завідуючий навчальною частиною – 300, діловод – 300, сторож і техробітник – по 200, опалювач – 100 крб. Загальні щомісячні витрати склали 1700 крб., на рік – 20400 крб. [7, арк. 1]. Водночас, за авансовим звітом від 17 жовтня 1942 р. в якості зарплати адміністративно-технічним працівникам було визначено дещо меншу суму, ніж за кошторисом – 1480 крб. [5, арк. 1].

Найважче вирахувати господарські витрати НШСШ. В документах фонду зберігся перелік господарських потреб школи на 1942/43 навчальний рік [7, арк. 1–2]. Складений він був 20 жовтня 1942 р. директором С.Д. Буренком, але значна частина наведених у списку речей чи послуг, які потребувала школа, не має грошового еквіваленту. Це може означати як те, що директор не знав скільки вони коштують (особливо стосовно ремонтних робіт, кошторис яких мав складатися окремо), так і те, що їх отримання планувалося безкоштовно. Зазначеним документом до основних господарських потреб школи було зазначено:

Опалення школи. Для підтримки тепла у приміщенні школи діяло 6 печей (“топок”). На холодний час школа потребувала 42 м³ дров [7, арк. 1–2]. Забезпечення дровами школи, як уже зазначалося, взяла на себе Ніжинська районна управа. Доставку дров мало здійснювати базове Ніжинське господарство № 66. Клопотом адміністрації школи залишалася їх розпилювання і рубання. У штаті техперсоналу школи числиться опалювач, який, очевидно, і здійснював заготівлю дров.

Асенізація. Вибирання бруду та нечистот із вигребних ям убиральні та помийниці обраховувалося в кількості 20 бочок і мало коштувати школі 2000 крб. (100 крб. за кожну бочку) [7, арк. 1–2].

НІЖИНСЬКА СТАРОВИНА

Прибирання класів і шкільного подвір'я. У штаті адмінперсоналу числився техробітник, який здійснював прибирання. В якості реманенту для прибирання школа потребувала 30 віників (по 10 крб. = 300 крб.), 12 мішків (у якості ганчірок) для миття підлоги (по 50 крб. = 600 крб.), 50 мітел (по 10 крб. = 500 крб.), 1 залізну лопату, 1 дерев'яну лопату, 1 граблі [7, арк. 1–2]. Без урахування лопат і граблів, які, очевидно планувалося отримати безкоштовно у господарстві № 66, на вказаний реманент планувалося виділити 1400 крб.

Водопостачання. Витрати визначалося в розмірі 80 крб. [7, арк. 1–2].

Ремонт меблів. Ремонту потребували 7 шаф і 6 столів [7, арк. 1–2]. Вартість ремонту не визначена.

Канцелярські витрати. Папір і олівці директору, діловоду (400 крб.), 5 класних журналів (по 100 крб. = 500 крб.), бухгалтерські й інші канцелярські книги та квитанції (500 крб.), оголошення (?) (200 крб.), 1 рахівниця [7, арк. 1–2]. Загалом 1200 крб.

Освітлення. Не визначено.

Меблі та різний посуд. На початку 1942/43 р. навчального року НШСШ в цілому була укомплектована меблями. Очевидно, частину меблів школа успадкувала від своєї радянської попередниці школи, в приміщенні якої школа розмістилася. Крім того, ще у серпні 1942 р. міським відділом освіти було виділено з непрацюючої 10-ї школи 3 шафи та 40 парт. На цій підставі у відділу виник конфлікт із директором НШСШ С.Д. Буренком, який разом із дозволеними меблями прихопив додатково 8 кг. масляної фарби, 4 стола і 3 лавки. Після кількох вимог повернути речі, відділ освіти Ніжинської міської управи подав скаргу до міської поліції [1, с. 74–75]. Після 18 вересня 1942 р. меблями для школи мала опікуватися Ніжинська районна управа. У списку господарчих потреб, зокрема, зазначалося, що НШСШ потребувала 10 табуреток, 2 відра, 2 кружки, 3 бочки (на 3, 5 і 10 відер відповідно), 6 рушників, 1 залізні вила, 3 кг. мила, шкільну вивіску, 1 годинник, 40 кг. крейди, графин і стакан для води, вішалку [7, арк. 1–2]. Вартості всіх зазначених речей вказано не було.

Ремонт шкільного будинку. Ремонту потребували дах, вікна, двері, печі, підвал, вбиральня [7, арк. 1–2]. Вартості ремонту не вказано.

Інвентар для практичних робіт із садівництва та городництва. Інвентарем для практичних занять за угодою мало забезпечувати школу Ніжинське господарство № 66. У списку господарських потреб зазначається, що школа потребувала 25 залізних лопаток, 25 сапок, 25 граблів, 25 садових ножів, 25 садових ножиць, 15 садових палок, 4 носилок, 5 мішків, 5 поливальниць, 10 корзин, 1 кг. вати, 2 відра, 1 сокиру, 2 термометри, 10 етажерок для шовківництва, 10 кг. підстилочного паперу [7, арк. 1–2]. Вартості перерахованого інвентарю також не вказано.

Загалом, заплановані господарчі витрати обчислені в 4680 крб. Реальні господарчі витрати школи відомі лише за вересень-жовтень 1942 р. Вже згаданий авансовий звіт від 17 жовтня 1942 р. перераховує наступні господарські витрати:

- дві пляшки чорнила, куплені у Ніжинському міському кооперативі – 10 крб.
- оголошення в газеті “Ніжинські вісті” (очевидно про набір учнів до школи) – 58 крб.
- затвердження грошових документів нотаріусом – 15 крб.

- мішки для миття підлоги у школі – 40 крб.
- 2 мітли по 6 крб. – 12 крб.
- класні журнали та загальні зошити – 60 крб.
- 2 випуски по 2 примірника газети “Ніжинські вісті” по 9 крб. – 36 крб.
- 2 щітки куплені на базарі – 20 крб.
- штамп і печатка для школи (ймовірно їх виготовлення) – 118 крб. [5, арк. 2]

Разом зазначені витрати за вересень – першу половину жовтня 1942 р. склали 369 крб.

Таким чином, очікувана витратна частина НШСШ складала 62488 крб. При максимальному доході в 47550 крб. школа неминуче потребувала дотації щонайменше 15 тис. крб. Компенсувати недостачу бралася Ніжинська районна управа. Але навіть з її допомогою провести ремонт приміщень, забезпечити учнів виробничим реманентом школа не могла. Тому підпорядкування НШСШ Ніжинському господарству № 66 виглядає цілком логічним як із боку профорієнтації, так і з міркувань фінансового забезпечення.

Ніжинська школа садівництва та шовківництва в добу окупації стала тим навчальним закладом, який поруч із іншими професійними школами (технічною, сільськогосподарською, медичною) забезпечували в м. Ніжині середню ланку освіти, ліквідовану на рівні загальної освіти. Відтворена за фрагментами картина існування школи в 1942 р. неповна і потребує подальшого уточнення. Очевидно, основним джерелом нової інформації про Ніжинську школу садівництва і шовківництва мають стати не стільки архівні документи, скільки свідчення учнів школи. Їх розшук і опитування є другим етапом дослідженні історії цього навчального закладу.

Список використаних джерел і літератури

1. Дудченко Г., Кондрашов В. Вихідна документація відділу освіти Ніжинської міської управи в 1941–1943 роках // Ніжинська старовина. Ніжинознавчі студії №4: Ніжин окупаційної доби (до 65-річчя звільнення міста від нацистів). Памяткознавство Північного регіону України №1: Історико-культурологічний збірник. Вип. 4–5 (7–8). – К., 2007. – С. 65–90.
2. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. Р-4390, оп. 1, спр. 1.
3. Там само, спр. 2.
4. Там само, спр. 3.
5. Там само, спр. 4.
6. Там само, спр. 7.
7. Там само, спр. 6.

